

دکتر علی شرقی

فیلاتلیست و اقتصاد دان

هنر تمبر شناسی را در زبانهای لاتینی و بیشتر زبانهای زنده جهان فیلاتلی Philately و کسی را که به این هنر می پردازد Philatelist و آنچه را که مربوط به این هنر باشد Philatelic می نامند .

آوردن این واژه ها از این جهت است که در کشور ما و بویژه در گویش عامیانه این هنر پر ارج را " تمبر بازی " یا " تمبر جمع کردن " می نامند و این از آن روست که به اصل و ریشه این واژه و به حوزه مطالعه و بررسی این هنر آگاه نیستند .

واژه ای که به هنر تمبر شناسی استناد دارد یعنی Philately یک واژه یونانی- لاتینی است و بخش نخستین آن یعنی "Phil" بمعنای دوست داشتن و میل به دانستن و عشق ورزیدن به هنر است . همان گونه که پیشوند واژه فلسفه یا Philosophy نیز از همین ریشه است و "Phil" اشارت به عشق به دانستن و میل و علاقه وافر به اندیشیدن است و بنابر این فیلسوف یا Philosopher به کسی اطلاق می شود که هنر اندیشیدن را دارد و دوستدار دانش و بینش است .

بنا بر آنچه که بیان شد تمبر شناسی یک هنر ارزنده و والایی است نظیر سایر هنر ها و دارای همان حوزه فعالیت هنری و زیبا شناسی است .

اما ممکن است پرسشی در ذهن هر انسان اندیشمندی خطور کند و آن اینکه اصولا چه سودی بر این هنر مرتبت است؟ هنر تمبر شناسی به چه درد زندگی می خورد؟ مگر بدون این هنر نمی توان زیست و آیا انسان های بیشماری که با این هنر آشنایی نداشتند خوب زندگی نکرده اند؟ اگر چنین سوالی مطرح شود همگی حق داریم آنرا به حوزه سایر هنر ها نیز تعمیم دهیم. مگر هنر نقاشی به چه درد زندگی می خورد؟ مگر پدران ما که با هنرهای نمایشی و تأثر آشنا نبودند زندگانی آسوده ای نداشتند؟ اصولا در ذات شعر چه سودی نهفته است؟ مثلا بیت زیر که یکی از زیباترین سروده های حافظ و شاید یکی از زیباترین ابیات شعر غنی زبان پارسی است:

به مژگان سیه کردی هزاران رخنه در دینم      بیا کز چشم بیماریت هزاران درد برچینم

اگر با ملاک فایده که بعضی هنر والای تمبر شناسی را با آن مورد سوال و ارزیابی قرار می دهند بخواهیم آن را ارزیابی کنیم طبعا باید بپرسیم که این بیت زیبای حافظ به چه درد بشریت می خورد و مگر میلیونها پارسی زبان و میلیاردها انسان غیر پارسی زبان که آن را نشنیده یا نخوانده اند مشکلی در زندگی داشته اند؟ جواب همه پرسش های بالا اینست که اصولا در ذات همه هنر ها ، عنصری که فایده عملی برای زندگی روزمره مردم عادی داشته باشد وجود ندارد منتها انسان های والا و نخبه، انگیزه های عادی و روزمره خشنودشان نمی کند. خورد و خواب و زندگی مرفه و امکانات مادی برای آنها کافی نیست و روح برتر و حساس شان گونه ای نیست که انگیزه های سطحی و عادی آنها را ارضاء کند. شاید یکی از تفاوت های انسان و حیوان نیز همین باشد، حیوان با غذای خوب و جای مناسب احساس آرامش می کند ولی روح تشنه انسان والا را چیزهای دیگری

سیراب می نماید و اینجاست که هنر به مفهوم مطلق آن مطرح می شود. انسان ها هر چه روح و روان شان بیشتر تلطیف گردیده باشد بیشتر به هنر روی می آورند و از این روست که هنرمندان و هنر پروران همه از افراد برجسته و زبده هر اجتماع هستند و به همین جهت است که برای نمونه هنر تمبر شناسی همیشه مورد علاقه تحصیل کردگان و اساتید دانشگاه و زبده گان و برجست گان جهان بوده است و در کشور خودمان نیز هر چند این هنر نسبت به سایر رشته های هنری از سابقه کمتری برخوردار است معهذرا در بین تمبر شناسان پنجاه سال گذشته ایران به نام های نخبگانی چون حکیم الملک ، مخبر السلطنه هدایت ، مودب الدوله میر فخرایی ، دکتر محمد دادخواه و حاج حسین آقا ملک و بزرگان دیگری چون آنان بر می خوریم .

بطور کلی هنر تمبر شناسی یک هنر پیشرفته و سازمان یافته جهانی است و هزاران کتاب به همة زبان های زنده دنیا درباره این هنر تألیف و تدوین گردیده است. صدها کتابخانه اختصاصی در مورد هنر تمبر شناسی در دنیا تأسیس گردیده است که تازه ترین انتشارات و پژوهش های این هنر را در اختیار علاقه مندان قرار می دهند. بیش از صد مجله تمبر شناسی به اغلب زبان های اصلی جهان مرتبا چاپ و منتشر می گردد و در کشورهای پیشرفته جهان تقریبا هیچ شهری نیست که در آن انجمن تمبر شناسان تأسیس نشده باشد. اصولا تشکیلات بین المللی تمبر شناسی بسیار به کمیته بین المللی المپیک شبیه است. باشگاه های فیلاتلی هر شهر عضو فدراسیون فیلاتلی آن کشور می گردد و این فدراسیون ها همگی عضو فدراسیون جهانی تمبر شناسی هستند که محل آن در شهر زوریخ سوئیس می باشد. فدراسیون جهانی هر سال حداقل دو نمایشگاه جهانی در دو کشور مختلف برگزار می نماید که در این نمایشگاه ها کلکسیونر های بزرگ دنیا تازه ترین کارهای خود را عرضه می نمایند و مانند المپیک هر سال کشور های مختلف جهان نامزدی خود را برای میزبانی برگزاری مراسم سه سال آینده اعلام می نمایند و فدراسیون جهانی از بین کشور های پیشنهاد دهنده دو کشور را برای برگزاری نمایشگاه ها و سمینار ها و سایر مراسم سه سال آینده انتخاب و اعلام می نماید .

مدال های فدراسیون جهانی تمبر نیز بسیار شبیه کمیته بین المللی المپیک است و شامل مدال های برنز ، نقره ، ورمه و طلا می باشد منتها در این مورد فدراسیون تمبر شناسی از نظر مدال از کمیته بین المللی المپیک پیشرفته تر است بدین معنا که اولاً بین مدال نقره و طلا یک مدال دیگر بنام ورمه "نقره روکش طلا" دارد. دیگر آنکه از مدال نقره به بالا یک مرحله کوچک و بزرگ نیز وجود دارد بنابراین مدالهای فدراسیون جهانی تمبر شناسی عبارتند از مدال برنز ، نقره کوچک ، نقره بزرگ ، ورمه کوچک ، ورمه بزرگ ، طلای کوچک و طلای بزرگ.

همچنین برای کارهای برتر در حوزه مدالهای طلا یک جایزه مخصوص نیز به بعضی از گیرندگان مدال طلا اعطا می گردد که تعداد آن نیز محدود است. این جوایز مخصوص از طرف کشورهای مختلف جهان اهداء می گردد. بنابراین بالاترین مدال کمیته جهانی فیلاتلیک مدال طلای بزرگ با جایزه مخصوص می باشد.

تفاوت دیگر جوایز کمیته جهانی تمبر شناسی با کمیته جهانی المپیک اینست که در بین برندگان مدال های طلای بزرگ یک مقام یا جایزه دیگر نیز بنام گراندپری Grand Prix وجود دارد که در شب جشن اعطای جوایز (پالمارز Palmarez) و با رأی گیری تمام داوران به یک نفر در جهان اهداء می گردد که این بزرگترین جایزه آن دوره است. البته یک جایزه گراند پری افتخاری نیز وجود دارد که همانگونه که از اسم آن مشهود است بیشتر شبیه دکترای افتخاری است.

پیش از انقلاب مرحوم دکتر دادخواه و مرحوم ادوارد ژوزف و مرحوم صمد خورشید موفق به اخذ این جایزه جهانی شده بودند ولی فعالیت فیلاتلیست های ایران پس از انقلاب بسیار چشم گیر و افتخار آمیز بوده است.

افرادی که توانستند پس از انقلاب کسب مدال نمایند و برای مملکت خود در مجامع بین المللی عزت و سرافرازی به ارمغان بیاورند با ذکر بالاترین مدال های آنها به شرح زیر می باشد:

۱. آقای فریدون فرح بخش: مدال طلای بزرگ با جایزه مخصوص و گرانند پری
۲. آقای دکتر علی شرقی: مدال طلای بزرگ با جایزه مخصوص و گرانند پری
۳. آقای یوسف چایچی: مدال طلای کوچک
۴. آقای دکتر ابو تراب فتوحی: مدال طلای کوچک
۵. آقای دکتر حسین بهمنیار: مدال نقره بزرگ

مدال های فوق همگی در گروه مطالعات تمبر های کلاسیک ایران بدست آمده است. اصولاً دوره کلاسیک به دوره قبل از سال ۱۸۹۰ میلادی اطلاق می شود و بنابراین از سال ۱۸۶۸ که اولین تمبر شیر و خورشیدی ایران چاپ شده است تا پایان ۱۸۹۰ میلادی دوره تمبر های کلاسیک ایران است. در دوره کلاسیک نیز تمبر های شیر و خورشیدی از اهمیت خاصی برخوردار است و از لحاظ مطالعه و بررسی بهترین دوره محسوب می شود. قدیمی ترین پاکتی که از تمبر های شیر و خورشیدی موجود است مربوط به جمادی الثانی ۱۲۸۵ قمری است و در کلکسیون مشهور تاپلینگ در موزه بریتانیا موجود است.

تمبر های شیر و خورشیدی از این جهت حائز اهمیت است که اولاً همگی آن در ایران و با وسایل بسیار ابتدایی و بیشتر با پرس های دستی چاپ شده است. حتی در مواردی ما گزارش هایی داریم که بعضی از آنها روی سکو های خستی و فشار دست و وزنه ای که روی کلیشه می گذاشتند آماده گردیده است، از این گذشته چون بودجه و برنامه اساسی برای این منظور پیش بینی نشده بود و ظاهراً کاغذ و مرکب چاپ هم در آن زمان گران و نایاب بوده است و برای هر نوبت چاپ، کاغذ و مرکب را از بازار تهیه می نمودند، لذا وارپته های گوناگون از لحاظ نوع کاغذ و ضخامت آن و تنوع رنگها به لحاظ یکنواخت نبودن مرکب ایجاد می شده است. حتی گاهی تمبر ها با پرس های دست ساز چاپ می شده و چون فشار پرس کافی نبوده، طرح تمبرها روی کاغذ بطور کامل قابل رویت نبوده است لذا مجدداً تمبر را روی پشت همان کاغذ چاپ می نمودند که به اصطلاح Double Print ایجاد می شده است. بعضی اوقات چون چاپ روی کاغذ بصورت صحیح نبود بعلت کمیابی و گرانی آن مجبور بوده اند کاغذ را برگردانند و مجدداً چاپ کنند که وارپته بسیار کمیاب دو رو چاپ یا "Printed Both Sides" بوجود می آمده است. چون کلیشه های موجود تمبر های شیر و خورشیدی چهار عدد تکی بوده است گاهی این کلیشه ها را که پهلوی هم می گذاشتند و با سیم به هم می پیوسته اند اشتباهاً یکی یا دو تا از کلیشه ها را بطور وارونه کنار هم می نهادند که پدیده بسیار نایاب "Tete Beche" ایجاد می گردیده است این گونه تنوع ها در تمبر های کمتر کشوری در جهان بوجود آمده است لذا موضوع های مختلف و گوناگونی را برای بررسی و مطالعه در اختیار تمبر شناسان قرار می دهد که اگر این تنوع های نادر را با وارپته های دیگر نظیر کاغذهای خط دار و دیپلاسه "Displace" و حتی جای انگشت چاپ کنندگان و سایر اشتباهات را در نظر بگیریم تمبر های شیر و خورشیدی ایران یکی از بهترین منابع تمبر شناسی در جهان است در عین حال طراحی آلبرت بار طراح فرانسوی با آن طرح زیبایی شرقی و زنجیره ۸۶ دانه مروارید که دور شیر و خورشید را گرفته است و طرح های اسلیمی اطراف آن، تمبر های سری اول ایران را بصورت یکی از زیبا ترین تمبر های اولیه جهان در آورده است اما چون موضوع این مقاله فقط مقدمه ای بر تمبر شناسی ایران است بررسی وارپته های دوران اول کلاسیک را به وقت دیگری واگذار می نمایم.